

AHLAKİ MUTLAKÇILIK VE EYLEM SONUÇÇULUĞU ARASINDA BİR SEÇENEK OLARAK KURAL SONUÇÇULUĞU

Ferhat YÖNEY*

ÖZ

Kural sonuççuluğu, çağdaş ahlak felsefesinde normatif etik tartışmaları içinde öne çıkan bir görüştür. Bu görüş, kökenleri George Berkeley'e kadar uzansa da, ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında diğer normatif etik teoriler arasında önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışma, Kant'ın ahlaki mutlakçılığı ile John Stuart Mill'in eylem sonuççuluğu arasında bir seçenek olarak kural sonuççuluğunu ele almaktadır. Bu çalışmada öncelikle, kural sonuççuluğu, Kant'ın deontolojik etiği ve Mill'in yararcılığıyla ilişkili olarak ortaya konacaktır. Sonrasında, kural sonuççuluğuna getirilen iki eleştiri -uzanımsal denklik eleştirisi ve olumsuzluk eleştirisi- ve bu eleştirilere kural sonuççularınca verilen yanıtlar açıklanacaktır. Bu iki eleştiriye verilen yanıtlar ışığında, öncelikle, eleştirilerin birbiriyle bağlantılı olduğu ve uzanımsal denklik sorununun yeniden ortaya çıkacağı savunulacak ve ikinci olarak, bu yeni duruma ilişkin çözümler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki mutlakçılık; eylem sonuççuluğu; yararcılık; kural sonuççuluğu; Brad Hooker

RULE CONSEQUENTIALISM AS A MIDDLE GROUND BETWEEN MORAL ABSOLUTISM AND ACT CONSEQUENTIALISM

ABSTRACT

A prominent view of normative ethics in contemporary moral philosophy is rule consequentialism. Although this view traces back to George Berkeley, it first came to the fore in the second half of the 20th century. This work deals with rule consequentialism as a middle ground between Kant's moral absolutism and act consequentialism as defended by John Stuart Mill. In this work, first, rule consequentialism will be presented in relation to Kant's deontological ethics and Mill's utilitarianism. Then, two objections to rule consequentialism—the extensional equivalence objection and the contingency objection—and the responses to these objections suggested by rule consequentialists will be stated. Considering the responses to these two objections, first, it will be argued that these two objections are related to each other and that the problem of extensional equivalence reemerges, and second, certain suggestions for dealing with this new situation will be made.

Keywords: Moral absolutism; act consequentialism; utilitarianism; rule consequentialism; Brad Hooker

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye, Dr. Öğr. Üyesi. ferhat.yoney@medeniyet.edu.tr; <https://orcid.org/0000-0002-0965-7637>, İstanbul/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 01.11.2024
Makalenin kabul tarihi: 25.02.2025

Submission Date: 01 November 2024
Approval Date: 25 February 2025

Giriş

Aydınlanma ile birlikte erdem ahlakının gözden düşmesi, Immanuel Kant'ın (öl. 1804) ve John Stuart Mill'in (öl. 1873) ahlaka ilişkin görüşlerinin öne çıkmasına neden olmuştur. Öte yandan her iki görüş de önemli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştirilerin de etkisiyle 20. yüzyılın ikinci yarısında Kant ve Mill'in görüşlerinin güçlü yanlarını birleştirerek zayıf yönlerinden kaçınmaya çalışan *kural sonuççuluğu* ya da *kural yararcılığı* olarak adlandırılan görüş çeşitli filozoflarca savunulmuştur.

Bu çalışmada öncelikle Kant ve Mill'in normatif etik konusundaki görüşleri ve karşılaştığı bazı eleştiriler kısaca sunulacaktır. İkinci olarak kural sonuççuluğu, Kant ve Mill'in yaklaşımları arasında bir seçenek olarak, ilk savunucusu olan George Berkeley (öl. 1753) ve günümüzdeki en önemli savunucusu olan Brad Hooker'ın görüşleri ışığında özetlenecektir. Son olarak da kural sonuççuluğu, çeşitli eleştiriler ışığında değerlendirilecektir.

1. Kant'ın Deontolojik Etiği ve Mill'in Yararcılığı

Ahlak felsefesinin ana araştırma alanlarından biri olan normatif etik, ahlaki yargılarımızın ardında yatan ve belirli bir durumda nasıl eylemesi gerektiğini kendisinden türetebileceğimiz temel normatif ya da ahlaki ilkeyi araştırır. Batı felsefe tarihinde normatif etiğe ilişkin öne çıkan üç görüş sırasıyla Aristoteles (öl. MÖ 322), Kant ve Mill ile anılan erdem ahlakı, deontolojik ahlak ve sonuççu ahlaktır. Bunlardan birincisi olan erdem ahlakına göre ahlaki değerler ana taşıyıcısı kişilik özellikleridir (örneğin cömertlik ya da cimrilik) ve bir insanın ahlaklı olması için yalnızca doğru eylemesi yeterli olmayıp cömertlik gibi erdemleri kişilik özellikleri olarak edinmesi de gereklidir. Deontolojik ahlak ve sonuççu ahlak ise eylem odaklı görüşler olarak doğru eylemin¹ ilkesini sunmayı temele alırlar. Deontolojik ahlak görüşlerinin çoğu, bir eylemin ahlaki özelliğinin o eylemin türü tarafından belirlendiğini savunur. Buna göre sonuçlarından bağımsız olarak belirli tür eylemler doğru ya da yanlıştır. Sonuççu ahlaka göre ise belirli bir eylemi doğru ya da yanlış kılan o eylemin sonuçlarıdır. Örneğin, belirli bir durumda yalan söylemek, deontolojik ahlaka göre, bu eylemin belirli bir tür eylem (yalan söylemek) olmasından dolayı ahlaki olarak yanlıştır. Öte

¹ Yazı boyunca "doğru eylem" deyişini ahlaki olarak yapılması gereken anlamında kullanacağım.

yandan sonuççu ahlaka göre yalan söylemek, bunun yerine geçebilecek dürüst davranmayla karşılaştırıldığında, kötü sonuçlar doğurduğu için ahlaki olarak yanlış bir eylemdir.

1.1. Kant'ın Deontolojik Etiği ve Ahlaki Mutlakçılık

Deontolojik etiğin en bilinen savunucusu Kant'tır. Kant'ın deontolojisinde eylemden bile daha temel ve önemli konumda olan etken eyleyen kişinin iradesidir. Nitekim onun ahlak felsefesi açısından ana yapıt olan *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* şöyle başlar: “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez.”²

Kant, ahlak yasasını “koşulsuz buyruk” ya da “kesin buyruk” olarak adlandırırken bunun çeşitli formülasyonlarını sunar.³ Koşulsuz buyruğun *araç-amaç* olarak bilinen formülasyonu, insanın rasyonel varlık olmasıyla *kendinde* ya da *içkin* değeri olduğu düşüncesine dayanır. Kişisel varlık özelliği taşımayan diğer varlıkları araçsallaştırmak ahlaki olarak yanlış değilken, insan kendinde değerli olduğu için onu araçsallaştırmak ahlaki olarak uygun değildir.⁴ Bu ahlaki ilke, bizi kişiler arası ilişkilerde uyulması gereken birtakım “deontolojik sınırlamalar”a ulaştırır.⁵ Yalan söylememek, öldürmemek, başkasının mülkiyetine el koymamak bu sınırlamalar arasında sayılabilir.⁶ Söz konusu eylemler, eyleyen kişiyi nesne yerine koyup eyleyenin onu araçsallaştırmasını içerdiği için ahlaki olarak yanlıştır. Bu bakımdan Kant'ın düşüncesi, insana saygı ve insan onuru (dignity) düşüncesine dayanarak ahlak alanındaki yalan söyleme ve benzeri eylemlere karşı ahlaki değerlendirmelerimizi aydınlatma ve açıklamada başarılıdır.

Kant'ın bu görüşü ilk bakışta sağduyuya uygun olmasına karşın birtakım sorunlarla da karşılaşır. Bunlardan biri, sunduğu ahlaki gerekçelendirme gereği söz konusu eylem türlerinin her koşulda yanlış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak yalan söylemek, verilen sözü tutmamak gibi deontolojik sınırlamalar ne kadar kötü sonuçlara yol açacak olursa olsun geçerlidir. Bu

² Immanuel Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çeviren. İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009, 8.

³ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 38.

⁴ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 45.

⁵ Shelly Kagan, *Normative Ethics*, Oxford: Westview Press, 1998, 72.

⁶ Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, 47.

nedenle Kant'ın görüşü *ahlaki mutlakçılık* olarak da adlandırılır.⁷ Örneğin bir arkadaşınız onu öldürmek isteyen katilden kaçıp evinize sığınır ve katil kapınıza gelip arkadaşınızın yerini sorarsa ona doğruyu söylemeli misiniz? Kant, bu örnek üzerinden kendi ahlak düşüncesinin doğal sonucunu savunur. Buna göre arkadaşınızı koruma adına katile yalan söyleme yükümlülüğünüz yoktur. Dahası yalan söylemeniz ahlaki olarak yanlıştır.⁸ Bu gibi örnekler, en azından kimi durumlarda öngörülebilir olumsuz sonuçların ahlaki olarak ne yapılması gerektiği konusunda etkin olduğunu gösterir ve bu sonuçlar diğer koşullarda geçerli olan deontolojik sınırlamaları askıya alır. Bu nedenle Kant'ın düşüncesi, "kural tapınmacılığı" eleştirisiyle karşılaşır. Kant'ın deontolojisi, uygulanması durumunda, kurallara sıkıca bağlılığı gerektirmesinin sonucu olarak eyleyen ya da eyleyenin seçiminden etkilenen diğer kişileri "savunmasız" bırakır ve önlenilecek birçok büyük acıyı önlemez.⁹

306

1.2. Mill'in Yararcılığı ve Eylem Sonuççuluğu

Sonuççu ahlakın en önemli savunucularından birisi Mill'dir. Mill, ahlakın temeline *yararı* koyar. Ona göre ahlakın temel ilkesi *En Yüksek Mutluluk İlkesi*'dir (*Greatest Happiness Principle*). Bu ilkeye göre eylemler "mutluluğu arttırma eğiliminde olduğu ölçüde doğru, mutluluğun tersini arttırma eğiliminde olduğu ölçüde yanlıştır" ve Mill'e göre mutluluk, hazzın çokluğu ve acının azlığı ölçüsündedir.¹⁰ Mill'in görüşünde, haz, *araçsal olmayan iyi* ya da *içsel iyi* olan biricik şeydir. Onun dışında her şey, örneğin bilgi, hazza yol açtığı ölçüde iyidir. Bu nedenle haz dışındaki şeylerin yalnızca araçsal değeri vardır.

Sonuççu ahlakta eylemlerin neden olduğu mutluluktan (ya da mutsuzluktan) söz edildiğinde, bundan yalnızca eyleyenin mutluluğunu anlamak olanaklıdır. Buna karşın gerek Mill gerekse sonuççu ahlakın savunucularının büyük çoğunluğu, eylemin sonucu olan mutluluktan söz ederken o eylemden etkilenen herkesin mutluluğunu kastederler.¹¹ Dolayısıyla Mill, *ahlaki bencillik*

⁷ Kagan, *Normative Ethics*, 79.

⁸ Immanuel Kant, "On a Supposed Right to Lie from Philanthropy," içinde *Practical Philosophy*, çeviren ve editor. Mary J. Gregor. New York: Cambridge University Press, 1996.

⁹ J. J. C. Smart, "Outline of a System of Utilitarian Ethics," içinde *Utilitarianism: For and Against*, Cambridge: Cambridge University Press, 1973, 5-6.

¹⁰ John Stuart Mill, "Utilitarianism," içinde *Utilitarianism and On Liberty*, 2. Baskı. Ed. John Warnock. Cornwall: Blackwell Publishing, 2003, 186.

¹¹ Mill, "Utilitarianism," 189-190, 194.

görüşünü savunmaz. Mill'in görüşü ayrıca *eylem sonuççuluğu* ya da *eylem yararcılığı*¹² olarak da adlandırılır.¹³ Mill'in görüşü eylem sonuççuluğu olarak adlandırılır çünkü sonuçları açısından değerlendirilen, tikel eylemlerdir. Buna göre belirli bir durumda bir kişinin önündeki eylem seçenekleri içinde hangisi en iyi sonuçlara neden oluyorsa, o seçenek ahlaki olarak doğru eylemdir. Mill'in görüşü ve benzerlerini eylem sonuççuluğu olarak adlandırmanın bir gerekçesi de eylem sonuççuluğunu hem bu çalışmanın konusunu oluşturan kural sonuççuluğu ve hem de diğer sonuççu ahlak türlerinden ayırmaktır.

Eylem sonuççuluğuna, dolayısıyla Mill'e getirilebilecek bir eleştiri, kişinin belirli bir durumda önündeki seçeneklerden hangisinin daha iyi sonuçlar doğuracağını hesaplamasının zor bir iş olmasıdır. İnsanların bilişsel yetilerindeki sınırlılıklar nedeniyle hangi eylemin daha iyi sonuca neden olacağını yani doğru eylemi bilmeleri birçok durumda neredeyse olanaksızdır. Benzer biçimde önyargı ve yanlılık nedeniyle kendimizin ya da yakınlarımızın çıkarına olan eylemi toplamda mutluluğu en çok arttıran eylem olarak görme eğilimindeyizdir. Bu da bizi böyle bir hesaplama yapmamız durumunda yanıltacak olası bir diğer etkidir.¹⁴ Ayrıca bu hesaplamayı yapmaya çalışmak olumsuz sonuçlara da neden olabilir. Örneğin, ölmek üzere olan bir insanı kurtarmamız söz konusu olduğunda, nasıl eylemek gerektiği konusunda hesap yaparak zaman harcamamız, en iyi sonuç olan söz konusu kişiyi ölümden kurtarmaktan bizi alıkoyabilir. Bu da eylem sonuççuluğuna göre doğru olan eylemi yapmamızı engeller.¹⁵

Mill, böyle bir eleştiriye göz önünde bulundurarak yanıt vermiştir. Ona göre her bir durumda hangi eylemin en çok mutluluğa neden olacağını hesaplamaya gerek yoktur. İnsanlığın yüzlerce yıllık deneyimi sonucunda ne tür eylemlerin mutluluğu arttırmada daha etkin olduğuna ilişkin bilgimiz vardır. Örneğin "cinayet ve hırsızlık insan mutluluğuna zararlıdır" önermesini biliriz. Her ne kadar bu tür ilkeler mutluluğa katkısı konusunda geliştirilmeye açık olsa da insanlar günlük deneyiminde bu bilgiyi kullanabilirler.¹⁶ Sonuççu ahlaka ilişkin bu sorun, "[ahlaki] doğruluğun ölçütü" ve "karar verme yöntemi" ayrımı

¹² Sonuççuluk ile yararcılık arasındaki farka bir sonraki alt başlıkta değinilecektir.

¹³ Kagan, *Normative Ethics*, 215.

¹⁴ Brad Hooker, *Ideal Code, Real World: A Rule-Consequentialist Theory of Morality*, New York: Oxford University Press, 2000, 142–143.

¹⁵ J. J. C. Smart, "Extreme and Restricted Utilitarianism," *The Philosophical Quarterly* 6, no 25 (1956): 346–347.

¹⁶ Mill, "Utilitarianism," 200.

ile ortaya konmuştur.¹⁷ Bu ayrım gözetilerek söylenebilir ki eylem sonuççuluğunu benimsemek için karar verme yöntemi olarak eylem sonuççuluğunu benimsemeye gerek yoktur. Mill de en yüksek mutluluk ilkesi ya da çağdaş adlandırmayla eylem sonuççuluğunu yalnızca ahlakın temel ilkesi ve doğru eylemin ölçütü olarak savunmuştur.

Mill'in ele aldığı benzer bir eleştiri ise yararcılığın sürekli olarak insanlardan iyiyi en yüksek düzeye taşımalarını istemesinin “insanlık için çok yüksek” bir istek olmasıdır. Mill, bu eleştiriye de yukarıdakine benzer bir biçimde doğru eylemin ölçütü ile doğru eylemi yaparken kişinin güdüsünü birbirinden ayırarak yanıt verir. Yararcılık doğru eylemin ölçütünü verir. Kişinin doğru eylemi yaparken hangi güdüyle yaptığının önemi yoktur.¹⁸

Bu eleştiri, hangi güdüyle eylendiğinden bağımsız olarak, eylem sonuççuluğunun bize yanlış rehberlik edeceği iddiasıyla da ortaya konabilir. Hangi güdüyle eyleysek eyleyelim, eylem sonuççuluğu insanlardan oldukça fazlaca özveride bulunmasını bekler ve bu nedenle “çok talepkâr olduğu” yönünde eleştirilir. Örneğin dünyadaki yoksulluk göz önünde bulundurulduğunda, gelir durumu daha iyi olan insanların temel gereksinimlerini aşan varlıklarını kendileri için -örneğin hoşlarına giden etkinliklere- harcamalarındansa, yoksul insanlara vermeleri daha çok yarar oluşturur. Bu yardım söz konusu yoksul insanların yaşamlarını kurtarıp anlamlı biçimde iyileştirebilir.¹⁹ Bu örnek daha da ileri götürülebilir. Bir kişi, eylem sonuççuluğuna göre sevdiği mesleği yapmaktansa daha fazla para kazanacağı mesleği seçmelidir ki daha fazla yoksul insana yardımda bulunabilsin.²⁰ Günlük ahlaki kavrayışımızda insanların zorda olanlara yardım etmeleri övgüye değerdir. Bunun da ötesinde, belirli durumlarda başkalarına yardım etmek ahlaki yükümlülükler kapsamında yer alsa da, burada örneklenen düzeyde bir yardım -insanın kişisel beğenilerine para harcamaktansa yoksullara yardım etmesi- ahlaki yükümlülüğü aşan bir durumdur. Dolayısıyla eylem sonuççuluğu, yükümlülüğü aşan eylemleri, ahlaki doğru sayarak ahlaki sezgilerimize aykırı bir sonuç vermektedir.

Eylem sonuççuluğuna doğru eylemin ölçütü olarak insanlara çok fazla yük yüklemesinin yanı sıra, tam tersi yönden de yani “çok fazla izin vermesi” ile

¹⁷ Hooker, *Ideal Code*, 142.

¹⁸ Mill, “Utilitarianism,” 195.

¹⁹ Kagan, *Normative Ethics*, 154–155.

²⁰ Hooker, *Ideal Code*, 150.

ahlaki olarak yanlış olan eylemleri serbest bıraktığı yönünde itiraz edilmiştir.²¹ Bununla ilgili sıkça değinilen bir örneğe göre bir kişi doktora muayene olmaya gider ve doktor bu kişinin çeşitli iç organlarının, yaşamını sürdürmek için organa bağışına gereksinim duyan beş ayrı hastasına uyduğunu öğrenir. Bu durumda doktorun organ bekleyen beş kişiyi yaşatmak için organları bu beş kişiye uyan diğer kişiyi öldürüp, bu kişinin organlarını diğer beş kişiyi kurtarmak için kullanmasının ahlaki durumu nedir? Eylem sonuççuluğuna göre beş kişinin yaşaması bir kişinin ölümünden daha değerli olduğu için bu eylem doktorun ahlaki yükümlülüğüdür.²² Bir diğer örneğe göre ise toplumda büyük kızgınlık ve tepkiye neden olan bir cinayet olayı sonrasında suçluyu bulamayan polislerin suçsuz bir kişiyi sahte delillerle suçlayarak tutuklaması, suçsuz kişinin suçlanmaması durumuna göre daha iyi sonuçlar doğurur. Çünkü sahte delillerle de olsa bir kişinin tutuklanması, toplumun kızgınlığının yatışmasını sağlayıp bu kızgınlık sonrası oluşacak kargaşanın oluşmasını engellerken yalnızca bir kişi - tutuklanan suçsuz kişi- açısından olumsuz sonuç doğurmaktadır. Bu durumda eylem sonuççuluğuna göre doğru eylem suçsuz kişiyi sahte delillerle tutuklamaktır.²³ Söz verme uygulamasına dayanılarak verilen örnekte ise sözümüzü tutmamamızın doğurduğu sonuçlar, sözümüzü tutmamıza göre az da olsa iyi olduğunda, eylem sonuççuluğuna göre kişinin sözünü tutmaması gerekir.²⁴

Yukarıdaki her üç örnekte de ahlaki sezgilerimiz bize eylem sonuççuluğunun gösterdiğinin tersini söylemektedir. Beş kişiyi yaşatmak için bir kişiyi öldürmek, suçsuz bir kişiyi suçsuz olduğunu bilerek toplumdaki kızgınlığı yatıştırmak için tutuklamak ve az tutarda daha fazla yarar oluşturmak için sözünü tutmamak ahlaki olarak yanlıştır. Bu örneklerin (özellikle de üçüncü örneğin) göstermeye çalıştığı, eylem sonuççuluğuna göre “çok az” daha fazla iyinin oluşması durumunda birtakım geçerli sayılan ahlaki kuralları (insan öldürmemek, suçsuz birisini cezalandırmamak, sözünü tutmak) çiğnemek ahlaki olarak gerekmektedir.²⁵

²¹ Kagan, *Normative Ethics*, 75.

²² Kagan, *Normative Ethics*, 71.

²³ Bernard Williams, *Morality: An Introduction to Ethics*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 91; Kagan, *Normative Ethics*, 75.

²⁴ David Ross, *The Right and the Good*, ed. Philip Stratton-Lake, New York: Oxford University Press, 2002, 34, 38-39.

²⁵ Hooker, *Ideal Code*, 145.

Bu eleştirideki ana düşünce şöyle daha iyi açıklanabilir: Eylem sonuççuluğu, verilen sözü tutmayı ve yalan söylememeyi gerektiren ahlaki kuralların Kant'ın ele aldığı gibi mutlak bir biçimde geçerliliğini var saymak zorunda değildir. Bir kişinin ölmesi gibi *büyük* bir kötülüğü önlemek adına yalan söylemeyi ya da verilen sözü tutmamayı ahlaki olarak yanlış saymayız. Eylem sonuççuluğuna göre yalan söylemek, sözünü tutmamak gibi eylemler, bir kişinin yaşamının söz konusu olmadığı ancak yararın çok az arttırılması söz konusu olduğunda, ahlaki olarak doğru olmaktadır. Bu da eylem sonuççuluğunun karşılaştığı en önemli zorluklardan biridir.

Bernard Williams'a göre Jeremy Bentham ve Mill gibi eylem sonuççuluğunun ilk savunucuları bu gibi eleştirileri fazla önemsememiş ve var olan ahlaki sezgilerimize eleştirel bir biçimde yaklaşarak ahlakın temel ilkesi olan en yüksek mutluluk ilkesine göre bunları yeniden ele almayı önermişlerdir. Buna karşın sonuççu ahlakın çağdaş savunucuları ahlaki sezgilere olabildiğince bağlı kalmayı önemsemişler ve sonuççu ahlak görüşlerini bu sezgilere uyumlu olacak biçimde yeniden düzenlemeye çalışmışlardır.²⁶

310

2. Kural Sonuççuluğu

Kural sonuççuluğunun ana düşüncesi, sonuçları açısından değerlendirilen ögenin eylemler değil ilgili her duruma uygulanabilen ahlaki kurallar olmasıdır. Örneğin yalan söylemeyi yasaklayan ahlaki kural, bu kuralın yerine geçebilecek kurala göre daha iyi sonuçlar doğurduğu için geçerlidir. Belirli bir yalan söyleme eylemini yanlış kılan ise (en iyi sonuçlara neden olan) yalan söylemeyi yasaklayan kuraldır. Buna karşın eylem sonuççuluğuna göre sonuçları açısından değerlendirilen, tikel eylemlerdir. *Eylemler açısından*, eylem sonuççuluğu ahlaki sonuççuluğun *doğrudan* bir türüdür. Yine *eylemler açısından*, kural sonuççuluğu ahlaki sonuççuluğun *dolaylı* bir türüdür çünkü kural sonuççuluğuna göre tikel eylemler, doğrudan kendi sonuçlarına göre ahlaki değerini almazlar.²⁷

20. yüzyılda kural sonuççuluğunun yükselişinde ahlaki mutlakçılık ve eylem sonuççuluğuna gelen itirazlarla baş edebileceği düşüncesi etkili olmuştur. Buna karşın kural sonuççuluğu daha eskidir. Batı felsefesinde kural

²⁶ Williams, *Morality*, 94.

²⁷ Kagan, *Normative Ethics*, 199.

sonuççuluğunu ilk savunan filozof Berkeley'dir.²⁸ Berkeley, çağdaş bir ayırım olan eylem sonuççuluğu-kural sonuççuluğu ayırımına karşılık gelecek biçimde ahlak yasasının insanların iyiliğini nasıl gözetilebileceği konusunda iki seçeneği ele almıştır. Bunlardan birincisinde tikel eylemlerden hangisinin daha iyi sonuçlara götüreceğinin gözetilerek -eylem sonuççuluğu- yapılabileceğini ele almış ve bu seçeneği yukarıda değinilen eleştirilere benzer kaygılarla dışlamıştır.²⁹ Berkeley'in desteklediği ikinci seçeneğe -kural sonuççuluğu- göreyse insanların mutluluğunu arttırmak

“...doğaları gereği, Dünya'nın başlangıcından sonuna kadar bulunan bütün uluslar ve dönemleri kapsayarak, insanlığın toplamının iyiliğini arttıracak zorunlu bir eğilimi olan kesin, evrensel, belirli Kurallar ya da Ahlak İlkelerinin gözetilmesi ile [sağlanabilir].”^{30 31}

Kural sonuççuluğunun 1950'li yıllardan başlayarak önemli savunucusu Richard Brandt ve son yıllardaki başlıca savunucusu Brad Hooker olmuştur. Hooker, *Ideal Code, Real World* (2000) adlı kitabında savunduğu kural sonuççuluğunu şöyle ortaya koyar:

“KURAL SONUÇÇULUĞU. Bir eylem ancak ve ancak her yerdeki her bir kuşağın çok büyük çoğunluğunca içselleştirilmesi, iyi olma açısından (en kötü durumdakilere öncelik vererek) en yüksek beklenen değere ulaştıracak kurallar dizgesince yasaklanıyorsa yanlıştır. Bir [kurallar] dizgesinin beklenen değerinin hesaplanması, bu [kurallar] dizgesini bütün içselleştirme maliyetlerini içerir. Eğer beklenen değer açısından iki ya da daha fazla [kurallar] dizgesi, geri kalanlardan daha iyi ancak birbirine eşitse, [bu ikisinden] geleneksel ahlaka daha yakın olan hangi eylemlerin yanlış olduğunu belirler.”³²

Hooker'ın kural sonuççuluğuna ilişkin bu uzunca tanımındaki bileşenlerden bu çalışma için önemli olanlarının bir bölümünü bu alt başlıkta açıklayacağım. Bu bileşenlerden bir bölümüne de kural sonuççuluğuna

²⁸ Brad Hooker, “Rule Consequentialism,” *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/consequentialism-rule>, 2023.

²⁹ George Berkeley, *Passive Obedience: or, the Christian Doctrine of Not Resisting the Supreme Power, Proved and Vindicated*, 1712, Madde 7, 8, 9. <https://quod.lib.umich.edu/e/ecco/004899015.0001.000/1:3?rgn=div1;view=fulltext>.

³⁰ İngilizce kaynaklardan Türkçeye çevirileri makalenin yazarı kendisi yapmıştır.

³¹ Berkeley, *Passive Obedience*, Madde 10. Berkeley'in kural sonuççuluğuna vurgusu ayrıca 8. ve 31. Maddelerde de görülebilir.

³² Hooker, *Ideal Code*, 32.

itirazların ele alınacağı bir sonraki başlıkta değineceğim. Öncelikle yukarıdaki tanımdan görülecektir ki sonuçları açısından değerlendirilen tek tek kurallar değil, olası kurallar kümeleri ya da kurallar dizgeleridir. Yani, Hooker’a göre, kurallar tek başlarına değil bir bütünlük içerisinde doğuracakları sonuçları açısından ele alınır. Hooker, bunlar içerisinde en iyi olanı “İdeal Kurallar Dizgesi (Ideal Code)” olarak adlandırır.

Hooker’ın yukarıdaki tanımında yer alan bir diğer öge parantez içinde yazılan “en kötü durumdakilere öncelik vererek” deyişidir. Sonuççu ahlak görüşleri, gözetilen sonuçlar açısından yalnızca kişilerin iyi olmalarını ya da diğer bir deyişle yararını değerlendirmek zorunda değildirler. Bir eylemin ya da bir kuralın sonucu dendiğinde yalnızca kişilerin ayrı ayrı iyiliklerinin toplamını düşünen görüşler *yararcı* olarak adlandırılır. Buna karşın sonuççu ahlak, kişilerin iyiliğiyle birlikte bu iyiliğin nasıl dağıldığını da gözetebilir. Buna göre kişilerin iyiliklerinin toplamı ya da toplam yarar dışında yararın dağılımının ne ölçüde eşitliğe yakın olduğu da önemlidir. Dolayısıyla her yararcılık, sonuççudur ancak her sonuççu ahlak görüşü yararcı değildir. Mill’in görüşü eylem sonuççuluğunun yararcı bir türüdür (eylem yararcılığı) ancak her eylem sonuççuluğu, eylem yararcılığı olmak zorunda değildir.³³

Kural sonuççuluğu; yalan söyleme, sözünü tutmama, insan öldürme gibi eylemleri ahlaki olarak yanlış görür. Bunları yasaklayan kurallar, Hooker’a göre, toplumsal düzenin sağlanması için zorunludur ki bu da toplumun yararınadır. Hooker, bu gibi kuralların olmamasını Thomas Hobbes’un (öl. 1679) örgütlü devletin olmadığı doğa durumu betimlemesine benzetir. Bu durumda insanlar birbirlerine karşı saldırgan, güvensizdir ve hemen herkesin canı tehlikededir.³⁴

Kural sonuççuluğu, ahlaki mutlakçılık gibi, kural tapınmacılığı eleştirisi ile karşılaşmıştır.³⁵ Ancak gerek Brandt gerekse Hooker, bir önceki paragrafta değinilen kuralları Kant gibi mutlakçı biçimde ele almazlar. Söz konusu kurallar, koşullu biçimde “birincil düzey” kurallar olarak ideal kurallar dizgesi içerisinde yer alır. İdeal kurallar dizgesi, bunlara ek olarak, bu kuralların geçerliliğini yitireceği “istisna koşulları”nı betimleyen kurallar da içerir. İstisna koşullarını betimleyen kurallar, birincil düzey kurallar birbiriyle çatıştığında nasıl

³³ Kagan, *Normative Ethics*, 61. Ayrıca Hooker, *Ideal Code*, 44. sayfadaki çizelge de sonuççu ahlak seçenekleriyle ilgili olarak aydınlatıcıdır.

³⁴ Hooker, *Ideal Code*, 126.

³⁵ Smart, “Extreme and Restricted Utilitarianism,” 348–349.

eylenmesi gerektiğini açıklayan “ikincil düzey” kurallardır.³⁶ İki kural çatıştığında, hangi kural daha güçlüyse o kural geçerli olacaktır.³⁷ Bunun bir örneği de felaketleri önleme durumudur. İdeal kurallar dizgesi, “önlenebilecek bir felaketi önlemeyi” buyuran bir kuralı da içerir. Söz konusu felaketin bir kişinin ölmesi olduğunu varsayalım. Böyle bir durumda felaketi önleme kuralı eğer yalan söylemeyi yasaklayan kural ile çatırırsa, yalan söylemeyi yasaklayan kurala ağır basar ve “felaketi önlemek için gerekirse yalan söyle” gibi bir kural, ideal kurallar dizgesinin bir parçası olarak devreye girer. Böyle bir kurallar dizgesi, Kant’ın ahlaki mutlakçılığına göre daha iyi sonuçlar doğurur.³⁸ Dolayısıyla, kural sonuççuluğu, ahlaki mutlaklıktan farklı olarak, bizleri büyük kötülükler karşısında savunmasız bırakmaz.

Kural sonuççuluğu, felaketi önlemek ya da başka bir deyişle oldukça büyük bir kötülüğü önlemek adına yalan söylememe, sözünü tutma kuralını askıya alırken, eylem sonuççuluğundan farklı olarak bu kuralların *kolayca* çiğnenmesini uygun görmez. Yalan söylemeyi, sözünü bozmayı, insan öldürmeyi yasaklayan kuralların kolayca çiğneneceği bir toplumda insanların birbirlerine güvenmeleri, işbirliği yapmaları, bu işbirlikleriyle birtakım amaçlarına ulaşmaları ve en önemlisi kendilerini güvende görmeleri zorlaşır. Söz konusu kuralların kolayca çiğnenmemesini öngören kurallar dizgesi, kolayca çiğnenmesini öngören kurallar dizgesine göre daha iyi sonuçlar doğurur ve kural sonuççuluğu, eylem sonuççuluğunun karşılaştığı birtakım ahlaki olarak yanlış eylemleri doğru saydığı eleştirisinden etkilenmez.³⁹

Hooker, eylem sonuççuluğundan farklı olarak, kural sonuççuluğunun insanlara çok büyük yükler yüklediğini, büyük özveride bulunmalarını gerektirmediğini de savunur. Hooker, buna ilişkin savunmasında kişinin iyiliğinin bir bölümünü arkadaşlık, aile gibi özel ilişkiler, bir takım başarıların oluşturduğuna vurgu yapar. Bunlar ise uzun dönemli etkinlikleri gerektirir. Eğer kişiler yansız bir biçimde yalnızca dünyada iyiliği arttırmak için çalışırsa kişisel

³⁶ Richard B. Brandt, “Toward a Credible Form of Utilitarianism,” içinde *Language of Conduct*, ed. Hector~Neri Castañeda, George Nakhnikian, Detroit: Wayne State University, 1963, 131–133.

³⁷ Hooker, *Ideal Code*, 90. Hooker’ın, bir kuralın “gücü” derken ne anlatmak istediği gelecek alt başlıkta açıklanacaktır.

³⁸ Hooker, *Ideal Code*, 98–99, 131.

³⁹ Hooker, *Ideal Code*, 145–146; Richard B. Brandt, “Some Merits of One Form of Rule – Utilitarianism,” içinde *Morality, Utilitarianism, and Rights*. New York: Cambridge University Press, 1992, 131.

yetkinleşmeden yoksun kalırlar. Örneğin bir kişi, eğer sevdiği meslek yerine daha çok para kazanabileceği mesleği yapar ve yakınlarına öncelik vermekten bütünüyle kaçınırsa, arkadaşlık, aile ilişkileri ve başarı gibi amaçlarına ulaşamaz. Bu durum göz önüne alındığında, kural sonuççuluğunun insanlara çok büyük özveride bulunmayı gerektirmeyen, insanlara kişisel alanlarında ahlaki olarak serbestçe eylemelerine olanak veren kuralları içermesi beklenir.⁴⁰

Çağdaş savunucularına göre kural sonuççuluğu, Kant'ın görüşü ve eylem sonuççuluğu gibi sezgilerimize aykırı sonuçlar vermez. Kural sonuççuluğuna göre birtakım yasakları içeren ahlaki kurallar geçerlidir ancak bunların geçerliliği mutlak değildir. Öte yandan bu kurallar ne insanlardan başkalarına yardım konusunda çok büyük özveride bulunmayı ister ne de ahlaki yasakları içeren kurallar kolayca çiğnenebilir. Hooker, başarılı bir normatif ahlak teorisinin sağlaması gereken ölçütlerden biri olarak ahlaki sezgilerimizle uyumlu olmasını görür.⁴¹ Hooker'a göre kural sonuççuluğu, bu ölçüt açısından, ahlaki mutlakçılık ve eylem sonuççuluğuna göre üstündür.

3. Kural Sonuççuluğuna Getirilen İki Eleştiri

Kural sonuççuluğu çeşitli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu alt başlıkta bunlardan ikisini ele alınacaktır. Bunlar *uzanımsal denklik* (*extensional equivalence*) eleştirisi ve *olumsallık* (*contingency*) eleştirisidir.

3.1. Uzanımsal Denklik Eleştirisi

Ele alacağım ilk eleştiri, kural sonuççuluğu söz konusu olduğunda ilk gündeme gelen eleştiridir. Bu eleştirinin ana düşüncesi, kural sonuççuluğu ile eylem sonuççuluğunun her bir durumda eşit biçimde ahlaki değerlendirmede bulunduğuudur. Her iki görüş de her bir durumda aynı eylemi ahlaki doğru eylem saydığı için uzanımsal olarak eşittir. Bu nedenle bu eleştiri, *uzanımsal denklik* eleştirisi olarak da adlandırılır.

Uzanımsal denklik eleştirisine göre kural sonuççuluğu gerçekte bizi eylem sonuççuluğuna götürür ve bu iki görüş birbirinden farksızdır. Bu da bize kural sonuççuluğunun eylem sonuççuluğunun karşılaştığı bütün itirazlarla eşit

⁴⁰ Hooker, *Ideal Code*, 136–141.

⁴¹ Hooker, *Ideal Code*, 9–16.

biçimde karşılaştığını gösterir. Bu durumda kural sonuççuluğu da yalan söyleme, sözünü bozma, insan öldürme gibi sınırlamaların kolayca çiğnemesine yol açar. Ayrıca kural sonuççuluğu da eylem sonuççuluğu gibi insanlardan dünyada yararı olabildiğince arttırmalarını istediği için ahlaklı olmak, çok büyük özveride bulunmayı gerektirir.

Bu eleştiri iki biçimde ortaya konabilir.⁴² Birincisine göre kural sonuççuluğunun önerdiği kurallar kümesi, tek bir kuraldan oluşur. Bu biricik kural da eylem sonuççuluğunun savunduğu doğru eylemin ölçütüdür. Yani her bir durumda en çok yararı oluşturacak eylemi yapmanın ahlaki olarak doğru olmasıdır. Söz konusu tek bir kuraldan oluşan kural sonuççuluğu, var olan kurallar dizgeleri içinde en iyi sonuçları doğuracak seçenek olur. Böylece kural sonuççuluğu, yalan söylememenin en iyi sonucu vermediği durumlarda bu eylemi ahlaki olarak yanlış sayar ancak yalan söylemek az da olsa daha fazla yarar oluşturacaksa yalan söylemeyi ahlaki olarak doğru sayar. Bu durumda kural sonuççuluğu da eylem sonuççuluğu gibi yararı arttırmak için her “fırsatı” değerlendirir.⁴³

315

Brandt ve Hooker’ın bu eleştiriye yanıtı, kural sonuççuluğunu nasıl formüle ettiklerine ilişkin bir değişkenle ilgilidir. Bir önceki alt başlıkta Hooker’dan alıntılanan kural sonuççuluğu tanımında, en iyi sonuçlara neden olacak kurallar dizgesi “içselleştirilmesi” açısından değerlendirilen kurallar dizgesi olarak açıklanır. Kural sonuççuluğu, kuralların içselleştirilmesi açısından değil de “uyulması” durumunda oluşacak sonuçlar olarak da ele alınabilir. Örneğin, Berkeley’in tanımında ahlak kurallarının “gözetilmesi” koşulunu görmekteyiz. Böyle ele alındığında, herkesin her durumda uyması durumunda en iyi sonuçları doğuracak kuralların yasakladıkları yanlış, emrettikleri doğrudur.

Hooker, uzanımsal denklik eleştirisinden bağımsız olarak, kural sonuççuluğunun uyulması durumunda oluşacak sonuçlar açısından değil de içselleştirilmesi durumunda oluşacak sonuçlar açısından formüle edilmesini savunmuştur. Bir kuralın içselleştirilmesi, o kurala uygun olarak belirli eylemlere belirli ahlaki özellikleri yüklemlemeyi (örneğin yalan söylemenin ahlaki olarak yanlış olduğuna inanmak) içermekle birlikte bunun ötesinde bir

⁴² Kagan, *Normative Ethics*, 226.

⁴³ Brandt, “Toward a Credible Form of Utilitarianism,” 120–121; Kagan, *Normative Ethics*, 226.

durumdur. Bir kişinin bir kuralı içselleştirmesi, o kurala uygun biçimde eylemeye yönelik belirli bir güdüsünün olması ve o kurala uymaması durumunda suçluluk duymasını da içerir. Yukarıda sözü edilen iki kuralın çatışması durumunda hangisi güçlüyse onun ağır basması da bununla ilgilidir. Çatışan kurallardan hangisini uygulamaya yönelik eğilimimiz daha yüksekse, o kural diğerine ağır basar. Dahası bir kişinin bir kuralı içselleştirmesi yalnızca kendisiyle ilgili bu tür durumları içermez. Buna ek olarak bu kuralın geçerli olduğu durumlarda diğer kişilerin de bu kurala uyması gerektiği, uymamaları durumunda kınanmayı hak ettikleri gibi düşünceleri de içerir.⁴⁴ Dolayısıyla, bir kuralı içselleştirmenin hem bilişsel hem de bilişsel olmayan duygusal yönleri bulunmaktadır.

Hooker'ın formülasyonunda kural dizgeleri, farklı dönemlerde farklı bölgelerde yaşayan insanlarca yaygın biçimde içselleştirilmesi açısından değerlendirildiği için Hooker kendi görüşünü "ortaklaşa vicdan sonuççuluğu" olarak da adlandırır.⁴⁵ Kuralların insanlarca yaygın biçimde içselleştirilmesinin, bunlara uyulup uyulmamasından bağımsız biçimde önemli sonuçları vardır. Bir kuralı içselleştirmek ve diğer kişilerin de bu kuralı içselleştirdiğinin bilincinde olmak insanların beklentileri, tasarıları ve öngörülerinde etkili olur. Örneğin;

"Varsayın ki saldırganlara karşılık vermeyi emreden bir kuralı kabul ettiniz. Yine varsayın ki sizin bütün eğilimlerinizin neler olduğunu kesin olarak insanların görebilmesi anlamında bütünüyle şeffafsınız. Böylece herkes sizin karşılık verme eğiliminizi bilir ve bu yüzden size *hiç* saldırmaz. Bu nedenle, bu kuralı kabul etmeniz saldırıyı caydırmada o kadar başarılıdır ki, bu kurala uymak için *hiç* fırsatınız olmaz. Kuralı kabul etmenizin, böylece, bu kurala göre eylemenizden kaynaklanamayacak önemli sonuçları olur çünkü hiçbir zaman [karşılık vermezsiniz]."⁴⁶

Buna ek olarak, kural sonuççuluğunu kurallara uyma değil de kuralları içselleştirme açısından formüle etmeyi destekleyecek bir diğer gerekçe daha öne sürülebilir. Bu gerekçe, ahlak felsefesinde genel olarak neyin açıklanması gereken olgu olarak alındığıyla ilgilidir. Ahlak felsefesinde açıklanmaya çalışılan temel olgu bizlerin ahlaki yargılarıdır ve bunu yaparken ne oranda bu ahlaki

⁴⁴ Hooker, *Ideal Code*, 76; Brandt, "Some Merits", 120–121.

⁴⁵ Hooker, *Ideal Code*, 2.

⁴⁶ Hooker, *Ideal Code*, 77.

yargılara uygun eylendiği göz önünde bulundurulmaz. Bu durumu normatif etikte Millci yararcılık, Kant'ın deontoloji görüşü ve Aristotelesçi erdem ahlakında da görebiliriz.

Buradan yeniden uzanımsal denklik eleştirisine dönebiliriz. Eğer kural sonuççuluğu yalnızca eylem sonuççuluğunu içeren tek bir kural olarak alınırsa ve kural sonuççuluğu, kural(lar)a uyma değil de içselleştirme olarak formüle edilirse, eylem sonuççuluğunu yalnızca ahlaki doğruluğun ölçütü olarak değil karar verme yöntemi olarak da almış oluruz. Bu durumda yalnızca kişiler için doğru eylem, önlerindeki seçenekler içinde en iyi sonuçları doğuracak eylem olmakla kalmaz. Buna ek olarak kişiler bunu bir kural olarak içselleştirerek, her bir durumda en iyi sonuçları doğuracak eylemi yapmaya odaklanmış olurlar. Bu da beraberinde çeşitli sorunlar doğurur. Birincisi, daha önce açıklandığı üzere, insanların bilişsel yetilerindeki sınırlılıklar ve yanlılığı nedeniyle eylem sonuççuluğunu karar verme yöntemi olarak benimsemek yararı arttırmak için etkin bir yol değildir. İkinci olarak insanların yaygın biçimde bu kuralı -eylem sonuççuluğu- içselleştirmesi ve bunu diğer insanların yaptığını da bilmesi; bizlerde kaygılara, korkulara neden olur ve insanların birbirlerine güvenmelerini zorlaştırır ki bu, iddia edilenin tersine, oldukça kötü sonuçlar doğurur. Çünkü eylem sonuççuluğu açısından, yararı az da olsa daha fazla kılmak için sözün bozulması, yalan söylenmesi ve bir kişinin öldürülmesi ahlaki yükümlülük olarak görülür.⁴⁷ Brandt'ın da belirttiği gibi “insanların böyle bir ahlaki yükümlülüğü gözetmeye çalışması durumunda yaşam, kargaşa içinde olurdu.”⁴⁸

Uzanımsal denklik eleştirisinin ikinci biçimi ise en iyi sonuçları sağlayacak kurallar dizgesinin yalnızca eylem sonuççuluğunu içeren tek bir kuraldan oluştuğunu iddia etmez. Bu eleştiri, tersine, söz konusu kurallar dizgesinin her biri çokça istisna koşulunu içeren birçok kuralı içerdiğini savunur. Daha önce kural sonuççuluğuna göre yalan söylemek, sözünü bozmak gibi yasakların mutlak olmadığı, bu yasakların bir felaketi önleme durumunda geçersiz olduğu belirtilmişti. İlk olarak, uzanımsal denklik eleştirisinin bu ikinci türüne göre ideal kurallar dizgesi eylem sonuççuluğunda olduğu gibi açıkça iyiyi arttırmaya gönderimde bulunmaz. İkinci olarak, buradaki kuralların yalan söylemek, sözünü tutmamak, insan öldürmek gibi sınırlamalara getirdiği istisnalar felaketi

⁴⁷ Hooker, *Ideal Code*, 94.

⁴⁸ Brandt, “Some Merits”, 130.

önlemeyi içerir ancak bununla yetinmez. Bu sınırlamalara getirilen istisnalar öyle betimlenir ki ortaya çıkan kurallar dizgesinin nasıl eylemesi gerektiğine ilişkin değerlendirmesi her bir durumda eylem sonuççuluğunun değerlendirilmesi ile özdeş olur.⁴⁹

Hooker, uzanımsal denklik eleştirisinin ikinci biçimine de, bu eleştirinin ilk biçimine verdiği yanıtla benzer biçimde, “böyle fazlaca koşullandırılmış kuralları kabul ettiğini bildiğiniz başka kişilere ne kadar güvenebilirsiniz?” sorusuyla yanıt verir.⁵⁰ Hooker’ın uzanımsal denklik eleştirisinin her iki türüne verdiği yanıt, ayrıca, kural sonuççuluğu formülasyonunda yer alan kurallar dizgesinin değeri hesaplanırken, bu kurallar dizgesinin “bütün içselleştirme maliyetlerini” içermesine de gönderimde bulunur. Hooker’a göre gerek karar verme yöntemi olarak eylem sonuççuluğu gerekse oldukça fazla istisna koşulları olan birçok kuralın içselleştirmesi insanların bilişsel yetilerindeki sınırlılıklar göz önünde bulundurulduğunda oldukça yüksek maliyetlidir.⁵¹

318

Kural sonuççuluğuna getirilen uzanımsal denklik eleştirisine verilen bu yanıtlar şu sonuca ulaşmaya çalışmaktadır: Ne eylem sonuççuluğunu biricik kural olarak ele alan bir kural sonuççuluğu ne de çokça istisna koşulları içerip eylem sonuççuluğu ile özdeş ahlaki değerlendirmeler yapan kurallar dizgesi, içselleştirilmesi durumunda en iyi sonuçları veren kurallar dizgesidir. Bunun bir sonucu olarak kural sonuççuluğu, eylem sonuççuluğu ile uzanımsal olarak denk değildir.

3.2. Olumsuzluk Eleştirisi

Uzanımsal denklik eleştirisi, kural sonuççuluğunun savunulmaya başlandığı 1950’li yıllara kadar geri giderken, ele alacağım ikinci eleştiri 1990’lı yılların sonlarında gündeme gelmiştir.⁵² Bu eleştiriye göre kural sonuççuluğu başkalarına zarar vermeyi yanlış ve söz verildiğinde tutulmasını doğru sayarken, bunlara ilişkin kuralları iyi sonuçlara neden olmaya bağlı kılar. Bu nedenle de bu kuralların geçerliliği, kural sonuççuluğuna göre, zorunlu değil olumsaldır. İçinde yaşadığımız dünyada bu kuralların en iyi sonuçları sağlayan kurallar dizgesinin

⁴⁹ Brandt, “Toward a Credible Form of Utilitarianism,” 122–123; Hooker, *Ideal Code*, 96; Kagan, *Normative Ethics*, 226.

⁵⁰ Hooker, *Ideal Code*, 96.

⁵¹ Hooker, *Ideal Code*, 95–96.

⁵² David McNaughton, Piers Rawling, “On Defending Deontology,” *Ratio* 11, no 1, (1998): 46.

üyeyi olduğu savunulabilir. Koşulların önemli ölçüde değıştiğı olanaklı bir dünyada bu kurallar, kural sonuççuluğuna göre geçerli olmayabilir ki bu da sezgilerimize aykırıdır.⁵³

Kural sonuççuluğuna getirilen bu eleştiriye göre, belirli deontolojik sınırlamaların Kant'ın görüşünde olduğı gibi mutlak biçimde geçerli olması gerekmez. Bu eleştiride göz önünde bulundurulan “sözünü tutmak mutlak biçimde ahlaki olarak doğrudur” önermesi değil “sözünü tutmak bir felaketi önleme durumu olmadığı sürece ahlaki olarak doğrudur” önermesidir. Dolayısıyla, olumsuzluk eleştirisi, “sözünü tutmak bir felaketi önleme durumu olmadığı sürece ahlaki olarak doğrudur” gibi ahlaki önermelerin her olanaklı dünyada geçerli dolayısıyla zorunlu olması ve kural sonuççuluğunun bunu sağlamamasına dayanır.⁵⁴

Hooker, olumsuzluk eleştirisine karşı bir yandan suçsuz birine zarar vermeyi yasaklayan ya da insanlara yardım etmeyi gerektiren bir kuralın olumlu sonuçlar vermeyeceğini düşünmenin zorluğuna değinir. Bunun yanında Hooker, olumsuzluğu onaylayarak, insanların istese de birbirlerine fiziksel olarak zarar veremeyeceğı ve yarar sağlayamayacağı bir olanaklı dünyayı ele alır. Böyle bir olanaklı dünyada zarar vermeyi yasaklayan ve yarar sağlamayı emreden kuralların insanlara bir yararı olmaz. Bu kuralların içselleştirme maliyeti de göz önünde bulundurulduğunda, bunlar geçerli kurallar dizgesi içinde olmayacaktır ve bu durum, Hooker'a göre, sezgilerimize daha uygundur.⁵⁵

İnsanların birbirlerine zarar veremeyeceğı ve yarar sağlayamayacağı bir olanaklı dünya düşünülebilir mi? Böyle bir dünya düşünülse bile, bu dünyada ahlaki sorumluluğun dolayısıyla ahlakın işlevi kalır mı? Hooker'ın olumsuzluk eleştirisine verdiği yanıt bu iki soru ışığında ele alınacaktır. İnsanın fiziksel sınırlılıkları vardır. Örneğin yaşamıyorken dünyaya gelmemiz, bir süre sonra ölmemiz ve acı çekmemiz bunlardandır. Bunu insanların biyolojik yapısının olumsuzluğu ile karıştırmamak önemlidir. Bizlerin biyolojik yapısı çok daha gelişmiş olsa bile, insan yine de sınırlı bir varlık olacaktır. İnsan bu durumda yine

⁵³ Phillip Montague, “Why Rule Consequentialism is not Superior to Ross-style Pluralism?,” içinde *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*, ed. Brad Hooker et al., Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000, 208–210.

⁵⁴ Brad Hooker, “Reflective Equilibrium and Rule Consequentialism,” içinde *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*, ed. Brad Hooker et al., Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000, 232.

⁵⁵ Hooker, “Reflective Equilibrium,” 233–234.

de ölümlü ve belirli durumlarda acı çeken bir varlık olacaktır. Tek değişen, insanın şu anki yapısına göre acı çekmesinin daha zor olması ve daha uzun süre yaşaması olacaktır. Benzer biçimde gerek dünyadaki kaynakların sınırlı olması gerekse insanın kendi kendine yetememesi nedeniyle, insanlar bir arada yaşama gereksinimi duymaktadırlar. Bu koşullarda insan yararına büyük değişiklikler olsa bile, yine insanlar bir arada yaşamak ve daha zengin ancak yine sınırlı kaynakları paylaşmak zorunda kalacaklardır. Bu da insanların birbirlerine zarar verebileceği ve yarar sağlayabileceği koşulları doğurur. Dolayısıyla ilk soruya karşı ortaya çıkan yanıt, insanın kendisi ve yaşadığı dünya sınırlı olduğu sürece, olumsuzdur.

İkinci soruya olumlu yanıt vermek de oldukça güçtür. İnsanların biyolojik olarak öylesine farklı yapıda olduğu bir olanaklı dünya düşünelim ki insanların birbirine zarar vermesi örneğin birbirlerine acı çektirmeleri, birbirlerini öldürmeleri olanaksız olsun. Buna paralel olarak bir insanın diğerini ölümden kurtarması da olanaksız olsun. Yine bu olanaklı dünyada insanların gereksinim duyduğu kaynaklar sınırsız olduğu için insanların birbirlerini kıskanmaları gibi bir durum, kaynakların nasıl dağıtılacağı gibi sorunlar da olmasın. Bunun bir uzantısı olarak da insanların birbirlerine yarar sağlaması da söz konusu olmayacaktır çünkü insanlar arzuladığı hemen her şeyi elde etmiştir. Bu gibi sorunlar ortadan kalkınca ahlak bütünüyle işlevini yitirecek, içeriksiz bir duruma gelecektir ki bu da ahlaki sorumluluğu ortadan kaldıracaktır. Böyle bir dünyada ahlaki yükümlülüklerin uygulanabileceği nerdeyse hiçbir durum kalmayacaktır. Hooker'ın olumsuzluk eleştirisine karşı öne sürdüğü insanların birbirlerine zarar veremediği ve yarar sağlayamadığı bir dünya düşüncesi ahlakın içeriğini yalnızca olumsal kılmaz, ahlakı bütünüyle ortadan kaldırıp anlamsızlaştırır.

Kuralların olumsal olduğunu kabul etmek ya da olumsuzluk eleştirisine Hooker'ın öne sürdüğü gibi doyurucu olmayan bir yanıt sunmak kural sonuççuluğunu ahlaki kuralların zorunluluğu konusunda sezgilerimize aykırı bir duruma düşürür. Bu da Hooker'ın kural sonuççuluğunun ahlaki sezgilerimizle diğer görüşlere göre daha iyi örtüştüğü iddiasını zayıflatır.

Bu nedenle olumsuzluk eleştirisine karşı insanların birbirlerine zarar veremeyeceği ve yarar sağlayamayacağı bir dünya düşünmenin olanaksızlığını savunmak daha uygundur. Bunun nasıl yapılabileceğine ilişkin önerim yukarıda değinilen insan için neyin araçsal olmayan iyi ya da yarar olduğu konusu üzerinden olacaktır. Mill'in hazzın insan için biricik araçsal olmayan iyi, acınsa

kötü olduğunu savunduğu belirtilmişti. Eğer hazzın yalnızca insan için araçsal olmayan iyi olduğu değil, bunun araçsal olmayan iyiliğinin *zorunlu* olduğu yani her olanaklı dünyada bunların içsel iyi olduğu savunulursa olumsuzluk eleştirisine belirtilen biçimde bir yanıt verilebilir. Örneğin hazzın iyiliği ve acının kötülüğü her olanaklı dünyada geçerli olursa, “başkalarına anlamsız biçimde acı verme” eyleminin kural sonuççuluğuna göre her olanaklı dünyada ahlaki olarak yanlış olduğunun savunulması kolaylaşır. İnsanın biyolojik yapısındaki değişim hangi eylemlerin insana acı verdiğini değiştirecektir. Her bir olanaklı dünyadaki koşullar, örneğin kaynakların bolluğu, hangi tür acı verme eylemlerinin anlamsız olduğunu belirlemede etkin olacaktır. Bu farklılıklara karşın her olanaklı dünyada “başkalarına anlamsız biçimde acı vermek ahlaki olarak yanlıştır” önermesi doğru olacaktır.

Kural sonuççuluğuna karşı olumsuzluk eleştirisi ikinci bir biçimde daha sunulmuştur. Burada kural sonuççuluğunun nasıl olumsuzluğa yol açabileceği daha somut bir biçimde ortaya konmuştur. Eleştirinin bu biçimi, kurallar dizgesinin doğuracağı sonuç değerlendirilirken bu kurallar dizgesinin insanlarca içselleştirme maliyetinin de göz önünde bulundurulacağı koşuluna vurgu yapar.

321

“Bundan bin yıl sonra biyoloji bilimleri önemli bir atılım yapar. O zamandan sonra, insan zihninin doğrudan ve kesin olarak uyarılarla eğitimi ve toplumsallaştırılmasını sağlayan teknoloji bulunmaktadır. Bu yeni teknoloji, önerilen çeşitli aday ahlaki kurallar dizgelerini her yerdeki nerdeyse herkesin kabul eder duruma gelmesinin maliyetini köklü bir biçimde değiştirir. Bu değiştirilmiş dünyada insanlarda şimdiye kadar olandan çok daha fazla gelişmiş, karmaşık ve motivasyon açısından talepkâr olan bir öğretme yapabiliriz.”⁵⁶

Gelecekte böyle bir gelişme olması, kural sonuççuluğu açısından ahlaki yükümlülüklerimizin içeriğinin önemli biçimde değişmesine neden olur. Benzer biçimde teknolojinin oldukça gelişkin olduğu ya da insanın bilişsel yetilerinin çok daha gelişmiş olduğu olanaklı dünyalarda içselleştirme maliyetleri oldukça az olacağı için yine ahlaki yükümlülüklerimiz şu an olduğundan farklı olacaktır.⁵⁷

Hooker, bu eleştiriye karşı da kural sonuççuluğunun olumsuzluk doğurduğunu kabul ederek yanıt verir. Kural sonuççuluğuna ilişkin ilk

⁵⁶ Richard Arneson, “Sophisticated Rule Consequentialism: Some Simple Objections,” *Philosophical Issues* 15, no 1 (2005): 249.

⁵⁷ Arneson, “Sophisticated Rule Consequentialism,” 249.

formülasyonunda insanın genetik yapısının değişmediği varsayımını⁵⁸, sonrasında da yukarıda betimlenen biçimde bir teknolojik gelişmenin olduğu kuşakları kapsamadığı koşulunu ortaya koyar.⁵⁹ Ancak kural sonuççuluğunun olumsuzluğa yol açtığını kabul edip bu sonuçtan kaçınmak için kural sonuççuluğunun tanımını sınırlandırmak, olumsuzluk eleştirisine karşı sunulan keyfi bir yanıttır.

Olumsuzluk eleştirisinin bu türüne iyi bir yanıt verilememesinin önemli bir sonucu da uzanımsal denklik eleştirisine verilen yanıtı zayıflatabileceğidir. Uzanımsal denklik eleştirisinin her iki türüne de verilen yanıtın bir bölümünü, eylem sonuççuluğu ile uzanımsal olarak denk kural(lar)ı insanların içselleştirme maliyetlerinin oldukça yüksek olduğu düşüncesi oluşturur. İnsanın genetik yapısının değişmesi ya da teknolojiadaki ilerleme nedeniyle bu içselleştirme maliyetinin önemli biçimde azalması kural sonuççuluğunu eylem sonuççuluğuna daha da yaklaştırabilir. Nitekim Williams, henüz olumsuzluk eleştirisi gündeme gelmemişken, bilişsel yetilerin gelişmişliği konusuna uzanımsal denklik sorunu açısından yaklaşmış ve bireylerin en iyi sonuçların hesaplanması konusundaki zorlukları aşıldığında kural sonuççuluğu ile eylem sonuççuluğu arasında farkın kalmayacağını savunmuştur.⁶⁰ Dolayısıyla, olumsuzluk eleştirisi ikinci biçiminde ortaya konuluşuyla, uzanımsal denklik eleştirisi ile bağlantılıdır ve uzanımsal denklik eleştirisini yeniden ortaya çıkarır.

Kural sonuççuluğunun olumsuzluk eleştirisinin bu sonucundan kaçınmasına ilişkin önerim, kurallar dizgelerinin neden olacağı sonuçlar değerlendirilirken ahlaki kuralların içselleştirme maliyetinin ne ölçüde önemli olduğunu sorgulamayı içerir. Hooker, kuralların toplumda insanlarca içselleştirilmesini sağlayan öğretilmeyi yapanın “aile, öğretmenler ve daha geniş kültür” olduğunu belirtmiştir.⁶¹ Ayrıca bu öğretimin her kuşakta yapıldığı ve bir kurallar dizgesi bir insana öğretilirken öncesinde o insanın hiçbir ahlaki düşüncesinin olmadığı varsayılır.⁶²

Bu düşünceler, ahlak metafiziği ve ahlaki bilgi ile ilgili önemli ve tartışmalı varsayımlardır. Aile, öğretmenler ve toplumun ahlaki kuralları her bir kuşaktaki

⁵⁸ Hooker, *Ideal Code*, 32.

⁵⁹ Brad Hooker, “Reply to Arneson and McIntyre,” *Philosophical Issues* 15, no 1 (2005): 268–269.

⁶⁰ Williams, *Morality*, 93–94.

⁶¹ Hooker, *Ideal Code*, 79.

⁶² Hooker, *Ideal Code*, 79–80.

kişilere öğrettiği iddiasını ahlaki kuralları benimseyen ilk insanlara kadar geri götürdüğümüzde şu soru akla gelmektedir: Ahlaki inançların ilk kez var olduğu insanlarda bu inançların kaynağı nedir?

Bu soruya verilebilecek bir yanıt, nesnel ahlaki olgulara başvurur. Buna göre insanlar, en eski dönemlerinden bu yana bu olguları kavramaları ve bu olgularla etkileşime geçmeleri sonucunda birtakım ahlaki kuralları benimser ve ilgili ahlaki inançları oluşturur. Buna göre, ahlak dışındaki diğer kimi inançlarımız gibi (örneğin dış dünyadaki fiziksel nesnelere ilişkin beş duyu kaynaklı inançlar) ahlaki kuralların öğretilmesi konusunda aile, öğretmenler ve toplumun payı ancak ikincil konumda olmaktadır. Bu durumda insanlar, istemsiz biçimde ahlaki olguların etkisi altında bulunmaktadır ve ahlaki kuralların insanlarca içselleştirilmesi gerçekleşmektedir. Bu koşullar altında kuralların içselleştirme maliyetinin önemi azalmaktadır çünkü kuralların içselleştirilmesinin topluma önemli bir maliyeti olmamaktadır. Bunun sonucu olarak da büyük bir teknolojik gelişme sonucu şu an içselleştirmiş olduğumuz ahlaki kurallardan oldukça farklı kuralları içselleştirmenin çok daha az maliyetli olacağını savunmak da zorlaşır. Her yeni kuşağın üyeleri; aile, öğretmenler ve toplumun etkisinden bağımsız olarak kendilerini belirli ahlaki kuralları içselleştirmiş bulmaktadırlar.

Olumsuzluk eleştirisinin her iki türüne ilişkin sunulan öneriler normatif etikle değil metaetikle ilgili varsayımlardır. Metaetik, ahlaki yargılarımızın nedeni ya da kökenini araştırıp ahlak metafiziği ve epistemolojisine ilişkin soruları yanıtlamaya çalışır. Ahlak metafiziğine ilişkin temel soru, insanların ahlaki yargılarından bağımsız nesnel ahlaki olguların olup olmadığıdır. Bu soruya vereceğimiz yanıt da ahlak epistemolojisine ilişkin sorulara vereceğimiz yanıtlarda önemli ölçüde belirleyici olacaktır. Örneğin, ahlaki olguların nesnel biçimde var olduğu ve doğal dünyanın parçası olduğu seçeneği benimsenirse, ahlaki bilgimiz de beş duyu yoluyla edindiğimiz bilgiye benzer durumda olacaktır.

Yalnızca olumsuzluk eleştirisine ilişkin öneriler değil olumsuzluk eleştirilerinin kendisi de metaetiğe ilişkin varsayımlar içermektedir. Örneğin “sözünü tutmak bir felaketi önleme durumu olmadığı sürece ahlaki olarak doğrudur” önermesinin bütün olanaklı dünyalarda doğru olması (ya da hazzın iyiliğinin zorunlu olması); bu önermeyi bu dünyada doğru kılan bir olgunun olması ve buna ek olarak her olanaklı dünyada bu önermeyi doğru kılan olgunun

olması anlamına gelir. Benzer biçimde ahlaki kuralların insanlarca içselleştirilmesinde diğer insanların payının ikincil olması da ahlaki olguların nesnel olarak varlığını ve bu olguların kendini insanlara bir tür dayatmasıyla ahlaki kuralların insanlarca bilinir ve içselleştirilmiş kıldığını savunur.

Hooker, kural sonuççuluğunu savunurken metaetiğe ilişkin sorunlarda “yansız” olacağını belirtmiştir.⁶³ Çağdaş ahlak felsefesindeki tutum da büyük ölçüde normatif etik ve metaetiğe ilişkin tartışmaların bağımsız olarak ele alınması yönündedir. Normatif etik ve metaetikteki çeşitli görüşler arasında birindeki belirli bir görüşün diğerindeki belirli bir görüşü *açıkça* gerektirmesi ya da dışlaması gibi bir ilişki söz konusu olmasa da bu iki alandaki görüşler arasında “bir süreklilik” bulunmaktadır.⁶⁴ Bunun kural sonuççuluğuna ilişkin tartışmalarda da olduğunu görmekteyiz. Örneğin olumsallık eleştirisine verilecek yanıtta eğer kural sonuççuluğunun olumsallığa yol açmayacağı savunulacaksa bunun ahlaki olguların nesnelliği, doğası ve ahlak epistemolojisine ilişkin kapsamlı bir görüşle desteklenmesi gerekmektedir. Burada böyle kapsamlı bir metaetik görüş sunmak yerine yalnızca bunun gerekliliği gösterilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, Hooker’ın yaptığı gibi kural sonuççuluğunun olumsallığa yol açtığı kabullenilecekse, olumsallık eleştirisinin ardında yatan ahlaki kuralların her olanaklı dünyada geçerli olduğu varsayımının yanlışlığı savunulmalıdır ki bu da metaetik konusunda yansız kalınarak yapılamaz.

Sonuç

Hooker, kural sonuççuluğunu çeşitli eleştirilere karşı güçlü bir biçimde savunmuştur. Özellikle, kural sonuççuluğunun kurallara uyulması değil de kuralların içselleştirmesi açısından formüle edilmesi, iyi biçimde gerekçelendirilmiştir ve geleneksel sayılabilecek uzanımsal denklik eleştirisine karşı başarılı bir yanıt sunulmasında etkili olmuştur. Hooker, buna karşın, kural sonuççuluğunu “tehlikeli bir ilde her köşeden çıkan soyguncuları şimdiye kadar defetmeyi başarabilen bir kişi” gibi düşünüp, bu görüşün “belirsiz bir geleceği” olduğunu ve güçlü eleştirilere açık olduğunu belirtmiştir.⁶⁵

⁶³ Hooker, *Ideal Code*, 15.

⁶⁴ Kagan, *Normative Ethics*, 4–6.

⁶⁵ Brad Hooker, “Rule-Consequentialism,” *The Blackwell Guide to Ethical Theory*, ed. Hugh LaFollette, Malden: Blackwell Publishing, 2000, 201.

Bu çalışmada kural sonuççuluğunun karşılaşılabileceği güçlü bir eleştiriyi ortaya koymaya çalıştım. Bu eleştiri, yeni olmayıp son yıllarda gündeme gelen olumsuzluk eleştirisine doyurucu bir yanıt sunulmamış olmasından kaynaklanır. Bunun nedeni, Hooker'ın kural sonuççuluğu formülasyonu açısından, olumsuzluk eleştirisi ile uzanımsal denklik eleştirisi arasında yakın bir ilişki bulunmasıdır. Bu ilişki, uzanımsal denklik eleştirisini yeniden karşımıza çıkarır ve kural sonuççularını kendilerini ayrıştırmak istedikleri görüş olan eylem sonuççuluğuna yeniden yaklaştırır.

Bu olumsuz durumdan kaçınmak için kural sonuççuluğunun olumsuzluk eleştirisine karşı yanıtı ana hatlarıyla şunları içermelidir: (i) Kural sonuççuluğunun içsel iyi olarak gördüğü özelliğin zorunlu olarak iyi olduğunu savunan bir ahlak metafiziği ve (ii) kuralların içselleştirme maliyetinin belirleyiciliğini azaltan bir ahlak epistemolojisi. Bunların yapılması, kural sonuççuluğunun ahlaki mutlakçılık ve eylem sonuççuluğuna karşı üstünlüğünü göstermeyi kolaylaştıracaktır.⁶⁶

⁶⁶ Bu çalışmayla ilgili yorumlarını sunan Rumeysa Toklu, Burhan Başarslan ve iki hakeme teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Arneson, Richard. "Sophisticated Rule Consequentialism: Some Simple Objections." *Philosophical Issues*, 15, no 1 (2005): 235–251.

Berkeley, George. *Passive Obedience: or, the Christian Doctrine of Not Resisting the Supreme Power, Proved and Vindicated*. 1712.

<https://quod.lib.umich.edu/e/ecco/004899015.0001.000/1:3?rgn=div1;view=fulltext>. Erişim: 18.03.2023.

Brandt, Richard B. "Toward a Credible Form of Utilitarianism." içinde *Language of Conduct*, editörler Hector~Neri Castañeda ve George Nakhnikian, 107–143. Detroit: Wayne State University Press, 1963.

Brandt, Richard B. "Some Merits of One Form of Rule – Utilitarianism." içinde *Morality, Utilitarianism, and Rights*, 111–136. New York: Cambridge University Press, 1992. (Makalenin ilk yayımlanma yılı 1965)

Hooker, Brad. *Ideal Code, Real World: A Rule-Consequentialist Theory of Morality*. New York: Oxford University Press, 2000.

Hooker, Brad. "Reflective Equilibrium and Rule Consequentialism." içinde *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*, editörler Brad Hooker, Elinor Mason ve Dale E. Miller, 222–238. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.

Hooker, Brad. "Rule-Consequentialism." içinde *The Blackwell Guide to Ethical Theory*, editör Hugh LaFollette, 183–204. Malden: Blackwell Publishing, 2000.

Hooker, Brad. "Reply to Arneson and McIntyre." *Philosophical Issues* 15, no 1 (2005): 264–281.

Hooker, Brad. "Rule Consequentialism." *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2023). <https://plato.stanford.edu/entries/consequentialism-rule>. Erişim: 17.03.2023.

Kagan, Shelly. *Normative Ethics*. Oxford: Westview Press, 1998.

Kant, Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2009. (İlk yayımlanma 1785)

- Kant, Immanuel. "On a Supposed Right to Lie from Philanthropy." içinde *Practical Philosophy*, editör ve çeviren Mary J. Gregor, 605–615. New York: Cambridge University Press, 1996. (İlk yayımlanma 1797)
- McNaughton, David ve Rawling, Piers. "On Defending Deontology." *Ratio* 11, no 2 (1998), 37–54.
- Mill, John S. "Utilitarianism." içinde *Utilitarianism and On Liberty*. 2. Baskı, editör Mary Warnock, 181–235. Cornwall: Blackwell Publishing, 2003. (İlk yayımlanma 1861)
- Montague, Phillip. "Why Rule Consequentialism is not Superior to Ross-style Pluralism?" içinde *Morality, Rules, and Consequences: A Critical Reader*, editörler Brad Hooker, Elinor Mason ve Dale E. Miller, 203-211. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000.
- Ross, David, *The Right and the Good*. Editör Philip Stratton-Lake. New York: Oxford University Press, 2002. (İlk yayımlanma 1930)
- Smart, J. J. C. "Extreme and Restricted Utilitarianism." *The Philosophical Quarterly* 6, no 25 (1956): 344–354.
- Smart, J. J. C. "Outline of a System of Utilitarian Ethics." içinde *Utilitarianism: For and Against*, 3–74. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.
- Williams, Bernard. *Morality: An Introduction to Ethics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. (İlk yayımlanma 1972)

AHLAKİ MUTLAKÇILIK VE EYLEM SONUÇÇULUĞU ARASINDA BİR SEÇENEK OLARAK
KURAL SONUÇÇULUĞU

RULE CONSEQUENTIALISM AS A MIDDLE GROUND BETWEEN MORAL ABSOLUTISM AND
ACT CONSEQUENTIALISM

Ferhat YÖNEY